

Olexander Shama

POEM POLISH POET VINCENT POL "MOKHORT" AND ITS ROLE IN FORMATION OF CONCEPT "KRESY"

The article explores aspects of the social atmosphere prevailing in Polish society after the uprising of 1830–1831 and to encourage gentry and post-gentry layers seek spiritual solace in his address to the idealized stories Rzeczpospolita since its existence as a state. It is shown that this became the basis of a special branch of Polish romanticism – "Ukrainian school", the highest achievement of which was the poem by V. Paul "Mokhort". Analysis of the content of the poem made it possible to show that the picture of the life of the Polish nobility in the Ukrainian lands in the XVIII s. created a poet based memories there the natives, gave the concept of "Kresy" the geographic, ideological and cultural content, which significantly influenced the imagination and vision of several generations of Poles.

Key words: Kresy, gentry, "Ukrainian school", "silva rerum", "conversation gentry".

УДК [94:336.7](470+571)“1866/1917“

Наталія Радченко

ІСТОРІЯ КРЕДИТНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ "ВЕСТНИК ЕВРОПЫ (1866–1917 РР.)

Проаналізовано інформаційний потенціал часопису "Вестник Европы" 1866–1917 рр. у дослідженні історії розвитку кредитних установ України. У результаті аналізу тематичного змісту публікацій, у яких міститься інформація стосовно діяльності банків, ощадно-позичкових кас та товариств, вміщених на сторінках часопису, виявлено декілька основних груп: новини діяльності кредитних установ; роль земств у розвитку кредитної сфери; обговорення законодавства про банки та банківську діяльність і кредитні спілки; аналітичні огляди щорічних банківських звітів. Особливий інтерес представляють аналітичні огляди щорічних банківських звітів, які регулярно з'являються на шпальтах журналу із 1877 р. Вони представляють собою аналіз даних банківських звітів із поясненням існуючого становища, співставленням із показниками за минулі роки. Переважна більшість публікацій стосувалися питань діяльності банківських установ.

Ключові слова: "Вестник Европы", преса, історичне джерело, кредитно-фінансові установи, установи дрібного кредиту.

Помітне місце у системі джерел із вивчення історії розвитку кредитно-фінансових установ України другої половини ХІХ – початку ХХ ст. займають періодичні видання, які виступають часом основним джерелом інформації із багатьох питань, що стосуються історії становлення перших вітчизняних банків та установ дрібного кредиту.

Метою статті є аналіз інформаційного потенціалу часопису "Вестник Европы" при висвітленні діяльності кредитних установ України другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Слід сказати, що до проблематики ролі преси у інформаційному супроводі розвитку кредитно-фінансові системи зверталися сучасні українські учені, передусім В. Власенко [1], В. Половець [2], І. Фареній [3], О. Панченко [4], М. Казьмирчук [5] та інші. Загальну характеристику висвітлення діяльності кооперативів у періодичних виданнях подав О. Панченко, проте автор розглянув лише сільські споживчі товариства початку ХХ ст. [4].

Найчастіше науковці використовують у дослідженнях спеціальну фінансову пресу, як-то "Вестник кооперативов и промышленности", "Биржевые новости", та поза увагою залишаються інші види періодичних видань суспільно-політичні, літературно-політичні журнали, альманахи і збірники. Проте, тільки з 1890 р. у Росії виходило 796 різноманітних періодичних видань. Одним із таких видань був часопис "Вестник Европы". Він об'єднував передову ліберальну інтелігенцію (учених, істориків, літераторів, земських діячів), усі прогресивні кола суспільства. І хоча, більшість авторів публікацій були помірними лібералами, на сторінках видання мали можливість висловитися представники різних політичних напрямків (за виключенням реакціонерів та консерваторів). "Впродовж 70–80-х рр. ХІХ ст. журнал зажив слави одного з найвпливовіших видань Російської імперії, про що свідчать його накладу в цей період. Структура відділів журналу передбачала всебічне висвітлення актуальних суспільно-політичних, громадських і культурно-освітніх проблем, хоча спершу журнал позиціонувався як фаховий історико-політичний орган" [6, с. 10].

"Вестник Европы" – російський літературно-політичний журнал, видавався упродовж березня 1866 – 1918 рр. у Петербурзі і поступово став трибуною російського лібералізму другої половини XIX ст. У 1866–1908 рр. журнал видавав і редагував представник ліберальної інтелегенції, учений, публіцист, активний земський діяч М. Стасюлевич. У 1908 р. його змінили видавець М. Ковалевський та головний редактор К. Арсентьев. На сторінках журналу висвітлювалися важливі проблеми історії, політики та літератури. Журнал виходив обсягом 430–440 сторінок і відкривався літературним розділом, у ньому друкувалися оригінальні та перекладені романи, повісті, вірші, котрі разом займали до половини обсягу номеру. Потім йшов розділ науки, у якому публікувалися статті, документи, спогади. Ключові розділи (у різні роки існування журналу вони дещо видозмінювалися) – "Иностранное обозрение" (або "Иностранная политика", "Новости иностранной литературы"), "Провинциальное обозрение", "Внутреннее обозрение" (або "Ежемесячное обозрение") і "Хроника" (або "Изъ общественной хроники", "Известия") – розшташовувалися ближче до кінця. Ці розділи у журналі не завжди підписувалися, що створює певні труднощі зі встановленням авторства текстів. Завершували номер літературні огляди та некрологи.

Таким чином, редакція прагнула враховувати інтерес аудиторії передусім до літературних художніх творів вітчизняної та західноєвропейської літератури, і разом з тим підводила читачів до обговорення актуальних суспільно-політичних та економічних проблем тогочасної Російської імперії. Однією з найбільш обговорюваних проблем того часу була необхідність створення дієвої кредитної-банківської системи у державі.

Сторінки журналу відображали поступовий розвиток кредитної сфери, зміни до неї з боку державної влади. Друга половина XIX ст. була складним переходним періодом ліберальних реформ Олександра II, змінювалися суспільні ідеали, розвивалися капіталістичні відносини у економіці, в господарстві країни здійснювалися реформи: селянська, судова, військова та інші. Реформування не могло оминати й банківської системи: ця ланка господарства країни теж мала відповідати його новому устрою. При цьому організація роботи банківської системи запозичувалася із розвинених країн Заходу, і в зв'язку з цим вона мала перебудуватися на аналогічні приватнопідприємницькі засади. Це означало, що держава мала втратити виключну монополію у фінансово-грошовій сфері, чого уряд допускати не бажав. У зв'язку з цим це питання досить довго викликало низку суперечностей і було предметом численних дискусій. Однак однозначно і до кінця воно вирішено так і не було.

У результаті аналізу тематичного змісту публікацій, у яких міститься інформація стосовно діяльності кредитних установ, вміщених на сторінках часопису, виявлено декілька основних груп (див. таблицю 1): по-перше, новини діяльності різних кредитних установ; по-друге, роль земств у розвитку кредитної сфери; по-третє, обговорення законодавства про банки, банківську діяльність і кредитні спілки та четверта група публікацій, аналітичні огляди щорічних банківських звітів. Слід зауважити, що більшість матеріалу стосувалася питань розвитку кредитних установ Російської імперії загалом, і установи, розташовані на українських землях згадувалися, переважно побіжно. Проте, майже, жодна публікація, тією чи іншою мірою стосувалася діяльності українських банків, ощадно-позичкових касс і товариств взаємодопомоги.

Таблиця 1

Тематика та кількість публікацій з історії кредитних установ України (1866–1917 рр.)

№ з/п	Тематика публікацій	Кількість публікацій
1.	Новини діяльності кредитних установ.	49
2.	Роль земств у розвитку кредитної сфери.	17
3.	Обговорення законодавства про банки та банківську діяльність і кредитні спілки.	16
4.	Аналітичні огляди щорічних банківських звітів.	11

Отже, найбільш представлена тематична група публікацій – новини діяльності кредитних установ. Переважно це невеликі за розміром інформаційні повідомлення, які розміщувалися серед огляду інших подій. Вони супроводжувалися коментарями, у яких висловлювалося ставлення автора до описуваних подій. Найчастіше повідомлялося про відкриття нових установ, вплив воєнних подій на їх розвиток, випадки розбійних нападів на банківські установи, приклади застосування на практиці нових законів, декілька оголошень. Також однією з найбільш популярних тем, про що свідчить кількість публікацій, була тема співпраці різних видів кредитних установ та порівняння ефективності діяльності державних та приватних банків.

На сторінках видання висвітлювалися найбільш актуальні проблеми, пов'язані із функціонуванням кредитних установ. Так, значною перешкодою на шляху до успішної діяльності земельних банків були різні зловживання позичальників. Тому з метою запобігання такій негативній

практиці часопис вміщував чисельні публікації роз'яснювального змісту. Зловживання складалося з штучного обезцінювання закладених маєтків власниками за допомогою орендних контрактів: "Владълецъ имънія заключаеътъ контрактъ на отдачу его в аренду на долгій срокъ – за цъну, несоотвѣтствующую дѣйствительной доходности имения; воспользовавшись ссудою иъз банка, онъ не вноситъ срочныхъ платежей и доводитъ свое имъніе до продажи. Затемъ онъ, чрезъ подставныхъ лицъ, приобретаетъ на торгахъ то же имъніе за болъе дешевую цъну, и такимъ образомъ избавляется отъ уплаты части долга или аже всего долга. Въ случаъ же, сли эта послѣдняя операція не удалась и имение было бы продано въ чужія руки, то прежній владълецъ все-таки и после продажи пользуется доходомъ съ имънія, въ виде негласныхъ доплатъ со стороны арендатора ... въ ущербъ новому владъльцу, для котораго этот контрактъ, хотя и заключенный до купли имънія, является обязательнымъ" [7, с. 828–829]. Від подібних угод потерпало досить багато банків. Наприклад, лише у 1875 р. Бессарабсько-Таврійський банк втратив 70 тис. карбованців (далі – крб.), а Харківський банк – 60 тис. крб., вже у наступному 1876 р. Харківський банк втратив більше 100 тис. крб., і вимушений був перерахувати ці кошти із сум свого річного прибутку.

Уже в перших номерах часопису друкуються статті відомих державних та громадських діячів, економістів Н. Коллюпанова, Ю. Жуковського, Н. Бунге, Е. Арсеньева, І. Кауфмана присвячені грошовому обігу і кредиту, у яких звертається увага на значення діяльності земств у розвитку кредитної сфери. Так, відомий письменник, публіцист Н. Коллюпанов у статті "О земских учреждениях" розмірковував про участь земських установ у становленні кредитної сфери та досліджував існуюче на той час становище, у тому числі стан розвитку кредитних установ українських губерній: "...Но что сдѣлано у нас до сихъ поръ для поземельного кредита? Существуетъ херсонский банкъ въ самой выгодной для земледелія мѣстности и продаетъ свои облигаціи по 80%... На всѣхъ земскихъ собранияхъ происходили толки объ открытіи земскихъ банковъ, но они нигде не привели къ положительнымъ результатамъ" [8, с. 779]. Про роботу земств йдеться також у статті О. Воропонова "Мелкий земельный кредит и крестьянские переселения": "Съ лета прошлаго года, ... извѣстия о земскихъ и другихъ проэктахъ появлялись въ печати одно за другимъ и вопросъ о кредитъ занялъ едвали не главное место между земскими вопросами. ... херсонское губернское земское собрание уже ассигновали суммы на новый кредитъ. Изъ газетныхъ извѣстій видно, что темъ же предметомъ занялись земства: ... полтавское. ... Въ то же время продолжили начатое дѣло земство таврическое" [9, с. 715]. Загалом у публікаціях часопису міститься інформація про роботу Херсонського, Полтавського і Таврійського земств.

На сторінках "Вестника Европы" часто вміщували матеріали правового характеру, як-то проекти документів нормативного характеру та аналітичні матеріали "Проекты гг. Бунге и Кауфмана, и мнение г. А. Кошелева" [10], "Проектъ устава о векселяхъ" [11], "Положение о крестьянскомъ поземельномъ банке; различие между первоначальнымъ проэктомъ и окончательной редакцией закона; общее значение этой меры" [12] та інші. Їх автори ретельно узагальнили і ґрунтовно дослідили ситуацію у сфері розвитку кредитування і зробили цінні висновки та прогнози щодо перспектив розвитку галузі.

Особливий інтерес представляють аналітичні огляди щорічних банківських звітів, які починають регулярно з'являтися на шпальтах журналу із 1877 р. На жаль, хто саме писав огляди не зазначається. Вони представляють собою аналіз даних банківських звітів із поясненням становища, що склалося, співставленням із показниками за минулі роки. Найчастіше друкувалися огляди щорічних звітів Дворянського поземельного та Селянського поземельного банків. Наприклад, вивчаючи звіт Селянського поземельного банку за 1877 р. автором зроблено висновки про те, що кількість операцій банку у губерніях залежить не від того, як розпочало працювати його відділення, а від розміру пропозиції землі, запропонованої та вигідної для селян-покупців. Так, за відсутності земель у деяких українських губерніях укладено дуже мало угод: у Херсонській – 5 угод, а у Таврійській губернії лише 2 угоди [13, с. 344].

Досліджуючи суми невчасно проплачених платежів, зазначається, що їх було значно більше у степових та прикордонних губерніях тому, що саме вони в останні роки постраждали від неврожаїв, а саме Катеринославська – 216 тис. крб., Полтавська – 121 тис. крб., Харківська – 87 тис. крб. На противагу їм, у Київській губернії цього ж року таких платежів було лише трохи більше 5 тис. крб. [13, с. 352]. Також, наводяться дані за виданими банками позикам, більше 870 тис. крб. у Київській губернії, у Подольській губернії – 636 тис. крб., у Полтавській – 414 тис. крб. Автором зазначається кількість проданих десятин землі у губерніях та подається співвідношення цін за минулі роки. Наводиться ціна за одну десятину землі, та уточнюється її вартість у губерніях, залежно від якості землі, звертається увага на існування спеціальної ціни на землі з високою якістю у Бессарабській, Полтавській, Харківській губерніях. Окремо подається інформація про кількісні показники продажу землі сільським товариствам. Особливо багато подібних угод здійснено у губерніях Волинській,

Київській, Полтавській, Подільській, Харківській та Чернігівській. Зазначається, що зовсім не було продажу сільським товариствам у Херсонській та Бессарабській губернії, проте в останній, за словами автора, це пояснюється тим, що діяльність банку в цій місцевості тільки розпочалася [13, с. 345]. Взагалі, якщо проаналізувати кількість публікацій за напрямком висвітлення діяльності окремих видів кредитних установ, то більшість стосується саме банківських установ. Інформація щодо кількості статей за видами кредитних установ подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Кількість статей за видами кредитних установ

№ з/п	Кредитні установи	Статті	Замітки
1.	Банки.	2	36
2.	Ощадно-позичкові каси та товариства.	1	9
3.	Кредитні установи загалом.	25	18
Разом		28	65

Публікації головним чином стосувалися питань необхідності розширення мережі банків, обговорення їх уставів, діяльності окремих банків, найбільше приділялося уваги висвітленню роботи Дворянського поземельного та Селянського поземельного банків, їх відділень. У порівнянні з кількістю публікацій на тему роботи банків ощадно-позичковим касам та товариствам приділялося значно менше уваги, здебільшого розглядалися різні законопроекти та було вміщено декілька об'яв. Публікації щодо діяльності окремих кас та товариств на території українських губерній відсутні. Остання група статей та заміток, вміщує публікації у яких розглядається розвиток мережі кредитних установ в цілому, це питання нагальної необхідності поземельного кредиту, робота земських установ у цьому спрямуванні, аналіз існуючого законодавства та обговорення нових законопроектів.

Отже, часопис "Вестник Европы" містить цінну інформацію, здатну істотно доповнити знання з історії розвитку мережі кредитних установ України другої половини XIX – початку XX ст. Необхідно зазначити, що редакція "Вестник Европы" використовувала друковане слово, як засіб осмислення і пропаганди ліберальних принципів та вираження суспільної думки. Загалом виявлено 93 публікації, які розкривають діяльність кредитних установ цього періоду, більшість з них стосуються банківської сфери. Переважну кількість повідомлень цього видання можна віднести до інформаційних та аналітичних матеріалів. Опрацювання та залучення різних за спрямуванням періодичних видань до джерельної бази дослідження сприятиме подальшому поглибленню вивчення історії кредитних установ України періоду 2-ї пол. XIX – початку XX ст.

Список використаних джерел

1. Власенко В.М. Кредитна кооперація лівобережної України другої половини XIX – початку XX ст.: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня к.і.н. 07.00.01 "Історія України" / В.М. Власенко. – Х., 1998. – 19 с.
2. Половец В.М. Історія кооперації Лівобережної України (1861–1917 рр.) / В.М. Половец. – Чернівці: Просвіта, 2002. – 266 с.
3. Фареній І.А. З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні (друга половина XIX – початок XX століття) / І.А. Фареній. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. – 160 с.
4. Панченко О.П. Роль кооперативних видань в інформаційному супроводі сільських споживчих товариств на початку XX ст. / О.П. Панченко // Українська кооперація. – 2011. – № 4. – Режим доступу: <http://www.ukrocoop-journal.com.ua/num/panchenko.htm>
5. Казьмирчук М.Г. Соціальна діяльність ломбардів під російської України (1886–1917 рр.): автореф. дис. ... к.і.н.: 07.00.01 "Історія України" / М.Г. Казьмирчук. – К., 2007. – 20 с.
6. Магітова А.Б. Українська історія у висвітлення часопису "Вестник Европы" (1866–1918): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к.і.н. 07.00.06 "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" / А.Б. Магітова. – Київ, 2008. – 25 с.
7. Злоупотребления заемщиков у земельных банков // Вестник Европы. – 1878. – № 10. – С. 827–283.
8. Коллопанов Н.П. О земских учреждениях / Н.П. Коллопанов // Вестник Европы. – 1866. – № 6. – С. 778–784.
9. Воропонов О.О. Мелкий земельный кредит и крестьянские переселения / О.О. Воропонов // Вестник Европы. – 1880. – № 10. – С. 712–741.
10. Проекты гг. Бунге и Кауфмана, и мнение г. А. Кошелева // Вестник Европы. – 1878. – № 11. – С. 386.
11. Положение о крестьянскомъ поземельном банке; различие между первоначальнымъ проэктом и окончательной редакцией закона; общее значение этой меры // Вестник Европы. – 1882. – № 7. – С. 309.
12. Проект правил о публичной продаже имений заложенных в дворянскомъ земельном банке; его достоинства и недостатки // Вестник Европы. – 1889. – № 6. – С. 767–775.
13. Отчет крестьянского поземельного банка за 1887 г. // Вестник Европы. – 1889. – № 5. – С. 343–357.

Наталья Радченко

**ИСТОРИЯ КРЕДИТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ УКРАИНЫ НА СТРАНИЦАХ ЖУРНАЛА
"ВЕСТНИК ЕВРОПЫ" (1866–1917 ГГ.)**

Проанализирован информационный потенциал журнала "Вестник Европы" 1866–1917 гг. для изучения истории развития кредитных учреждений Украины. В результате анализа тематического содержания публикаций, в которых содержится информация относительно деятельности банков, ссудо-сберегательных касс и товариществ, помещенных на страницах журнала, было выявлено несколько основных групп: новости деятельности кредитных учреждений; роль земств в развитии кредитной сферы; обсуждение законодательства о банках и банковской деятельности, кредитных союзах и аналитические обзоры ежегодных банковских отчетов. Особый интерес представляют аналитические обзоры ежегодных банковских отчетов, которые начинают регулярно появляться на страницах журнала с 1877 г. Они представляют собой анализ данных банковских отчетов с объяснением существующего положения и сопоставлением с показателями за прошлые годы.

Ключевые слова: "Вестник Европы", пресса, исторический источник, кредитно-финансовые учреждения, учреждения мелкого кредита.

Natalia Radchenko

**HISTORY OF UKRAINE CREDIT INSTITUTIONS IN THE JOURNAL "HERALD OF
EUROPE" (1866–1917)**

Potential information of the magazine "Herald of Europe" 1866–1917 was analyzed for the history of Ukraine credit institutions development. Most often, researchers use special financial press: Herald cooperatives and industry, stock news, other kind of periodic publications such as social-political, literary and political magazines, miscellany and digests remain out of sight. However, only in 1890 in Russia 796 various periodic publications were issued. One of these publications was the journal "Herald of Europe". As a result of the thematic content of publication analysis that provides information of the activities of banks, savings and loan offices and savings banks placed on the pages of this journal were revealed several main groups: news of credit institutions; role the development of credit sector; discussion on the law of banks and banking, credit unions; analyzes of annual bank reports. Analyzes of annual bank reports that have great interest were regularly appeared in journal from 1877. They represent the analysis of the bank reports explaining the current situation and a comparison with the index for the previous years.

Key words: "Herald of Europe", press, historical source, financial institutions, and small credit institutions.

УДК: 930.1+930.22

Ігор Дацків

**УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

У цій статті висвітлюється особлива увага дослідників до аналізу позиції держав-переможниць щодо української державності, що виявилася на Паризькій мирній конференції (18 січня 1919 – 21 січня 1920 рр.) пояснюється значущістю її рішень для повоєнного світовлаштування та долі української державності зокрема.

Ключові слова: конференція, дипломатія, державність, Антанта, Париж.

Розгортання складних процесів новітнього українського державотворення, зокрема, непомірно довгий у часі пошук оптимальних концептуальних підходів до зовнішньої політики незалежної України ставить завдання ґрунтовного вивчення традицій та уроків дипломатичної діяльності самостійницьких урядів України, процесу формування зовнішньополітичних концепцій українських державних утворень на різних етапах історії. Особливо багатий і повчальний для сьогодення досвід дипломатичної боротьби на захист української державності накопичено у період національно-визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр., що заслуговує на увагу насамперед багатогранністю процесу та багатовекторною зовнішньополітичною активністю українських урядів.